

جایگاه ارتباط والدین در اسلام

نگاه رسانه‌ای به جایگاه والدین در اسلام برای ترسیم شایسته این جایگاه برای برنامه‌سازان ضروری است. از این رو، به سفارش اسلام در مورد والدین نظری می‌افکنیم...

نگاه رسانه‌ای به جایگاه والدین در اسلام برای ترسیم شایسته این جایگاه برای برنامه‌سازان ضروری است. از این رو، به سفارش اسلام در مورد والدین نظری می‌افکنیم.

قرآن در مورد والدین چنین دستور می‌دهد:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَ اخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا. (اسراء: 23 و 24)

و پروردگارت فرمان داده است: جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید. هرگاه یکی از آن دو یا هر دوی آنها به پیری رسیدند کمترین اهانتی به آنها روا نداشته و بر آنها فریاد مزمن و گفتار سنجیده و لطیف و بزرگووارانه به آنها بگو و بالهای تواضع خویش را خالصانه در برابر آنان فرود آر و بگو: پروردگارا، همان گونه که مرا در کودکی تربیت کردندی، مشمول رحمتشان قرار ده.

در این آیه شریفه، چندین نکته مهم در رفتار با والدین سفارش شده و جایگاه آنان تبیین گشته است. پس ضرورت دارد با توجه به این موارد، در تهیه و انتخاب برنامه‌ها به این موارد توجه شود:

1. جایگاه احترام به والدین پس از بندگی خداست. بنابراین، پس از عبادت خدا باید به والدین احسان کرد. تبیین این جایگاه عالی برای والدین در برنامه‌های گوناگون مسئولیت مهمی است که قرآن از برنامه‌سازان می‌طلبد.

2. به والدین احسان کنید. احسان چیزی بیشتر از اطاعت و احترام است که همه آنها را در بر دارد و بیش از آن را می‌طلبد.

3. به هر دو باید یکسان احسان شود و فرزند در احسان به هیچ کدام نباید کوتاهی کند.

4. فرزندان باید مواظب باشند، که کوچک‌ترین لرزش غم‌آلودی در قلب والدین پدیدار نگردد. این مطلب را قرآن با انتخاب یک نمونه بیان می‌کند و می‌فرماید: «به آن دو اف نگو.» امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «اگر خداوند کلمه‌ای کمتر از اف سراغ داشت، از گفتن آن نهی می‌فرمود.»

از این تعبیر کوتاه می‌توان به انبوهی از وظایف و ظرایف آگاه شد که رعایت آنها در ایجاد ارتباط کلامی و عاطفی با والدین ضرورت دارد. در ارائه الگوهای کلامی میان فرزندان و پدر و مادر باید به این مطالب توجه داشت و این نکته‌ها را به مخاطب القا کرد.

5. خداوند در ادامه آیه فرموده است: «آنان را از خود با خشونت مران». از این آیه می‌توان فهمید که نشان دادن هر گونه رابطه خشونت‌آمیز فرزندان با پدر و مادر، مخالف دستور خداست. پس همان گونه که در انتخاب یا سانسور کردن فیلم‌های خارجی و... به مطالب و روابط جنسی و شهوت‌آلود حساسیت نشان داده می‌شود، باید در ترجمه یا ارائه صحنه‌ها و کلمات خشن و توهین‌آمیز نسبت به پدر و مادر همان حساسیت اعمال شود. کاری که متأسفانه آن چنان که در شأن این موضوع است، رعایت نشده است. افزون بر کلام خشونت‌آمیز و موهن، از نگاه تند به پدر و مادر نیز نهی شده است.

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

مَنْ تَطَرَّ إِلَىٰ آتِيَةٍ تَطَرَّ مَافِي وَ هُمَا ظَالِمَانِ لَهُ، لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ لَهُ صَلَاةً.

هر کس به پدر و مادرش با چشم خشم آلود نگاه کند، در حالی که پدر و مادر به او ستم کرده‌اند، خداوند نماز چنین فرزندی را هرگز نمی‌پذیرد.

در این حدیث شریف، جایگاه بلند پدر و مادر روشن شده است.

یکی از مسائل مهمی که سبب می‌شود در برنامه‌ها، صحنه‌های نامطلوب میان فرزند و والدین به تصویر کشیده شود، رعایت نکردن حقوق فرزندان از طرف والدین و ستم آنان به فرزندان است که چنین تصویرهایی آثار تربیتی نامطلوبی در خانواده و فرزندان بر جای می‌گذارد. وقتی ستم برخی والدین در رسانه به تصویر کشیده می‌شود و واکنش طبیعی فرزندان در فرهنگ‌های مختلف را نشان می‌دهیم، در این لحظه، بیننده جوان یا نوجوان، حق را به فرزند می‌دهد و همان احساس نفرت شخصیت ستم‌دیده نسبت به ستم‌کار را پیدا می‌کند. این حس خودآگاه یا ناخودآگاه، به رابطه وی با والدین خودش نیز منتقل می‌شود و او به سراغ صحنه‌های زندگی خویش برمی‌گردد که در آنها والدین به او ستم کرده‌اند. آن گاه فرایند حس کینه، نفرت، انتقام‌جویی و تقلید از رفتار و شخصیت داستان، او را به سوی رفتارهای خشن، اعتراض‌آمیز و ناپسند می‌کشاند. بدین ترتیب تماشای صحنه‌هایی که برای هشدار به والدین به تصویر کشیده شده است؛ نتیجه بر عکس می‌دهد و به خشونت‌جویی فرزندان می‌انجامد.

برخلاف فرهنگ‌های مختلف در دنیا که با برنامه‌ها و آثار خویش، اعتراض بر والدین ستم‌کار را روا می‌دارند، حضرت صادق علیه‌السلام این عمل را هرگز روا نمی‌دارد و آن را بی‌معرفتی در مقابل خدمات جانی و مالی و عاطفی پدر و مادر می‌شمارد.

آموزه‌های اسلامی، شورش فرزندان علیه والدین و گسست رابطه عمیق والدین و فرزندان را به دلیل یک رفتار حتی ستم‌کارانه والدین جایز نمی‌دانند و آن را عامل پذیرفته نشدن دایمی نماز فرزند می‌شمارند.

این عمق نگرش امام علیه‌السلام اگر در برنامه در نظر گرفته شود، در حفظ و تعمیق روابط خانوادگی آشکار خواهد شد. چون نگاه‌های ما سطحی است، راه‌حل‌های ما نیز سطحی است و در نتیجه، آثارش نیز زودگذر و گاه خنثی است. می‌بینیم که با وجود ساخت و پخش برنامه‌های بسیار پر حجم در مورد مسائل و روابط خانوادگی و تربیتی، مشکلات اجتماعی مانند: طلاق، فرار دختران از خانه و... رو به رشد است.

با نگاهی تحلیلی به همین حدیث مشخص می‌شود که چرا نگاه خشمگینانه به والدین حتی پس از ستم آنها نارواست. شاید یکی از نکته‌ها این باشد که رابطه عمیق و طولانی بین والدین و فرزندان، آن قدر مهم و اساسی است که حتی با وجود ستمگری والدین، گسستن این رابطه درست نیست؛ زیرا این گسست به افتادن فرزند در ورطه ستمگری سهمگین‌تر و سنگین‌تر شیادان اجتماعی و سودجویان به ظاهر مهربان می‌انجامد.

6. سخن گفتن محترمانه، لطیف و فاخر در برابر پدر و مادر، دستور خداست که فرزندان باید آن را رعایت کنند: «و قُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا: با کلام تکریم‌آمیز و بزرگوارانه با والدین حرف بزن».

آنچه بزرگ از کوچک‌تر توقع دارد، احترام و تکریم و بزرگداشت است و آنچه نیاز کوچک به بزرگ است، محبت، دلسوزی و شفقت است. از این رو، بر اساس نیازهای حقیقی هر طیفی، اسلام دستورهای ویژه‌ای صادر کرده است. در مورد فرزندان و زنان به محبت، انفاق، دلسوزی و رسیدگی بسیار تأکید می‌کند و در مورد بزرگان، به بزرگداشت، اطاعت‌پذیری جهت رشد و احترام پای می‌فشارد. در این آیه شریفه، پس از نهي از هرگونه خشونت و بی‌احترامی به والدین، به ایجاد رابطه کلامی احترام‌آمیز دستور می‌دهد.

فرزندان موظف هستند که در سخن گفتن با والدین به گونه‌ای عمل کنند که تکریم والدین در کلام آنان موج زند. مردی از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پرسید: حق پدر بر فرزند چیست؟ حضرت فرمود: «او را به اسم صدا نزن (یعنی او را با کنایه یا کنیه احترام‌آمیز صدا کند) و جلوتر از پدر راه نرود و بالاتر از پدر ننشیند و موجب دشنام به پدرش نگردد (یعنی کاری نکند که مردم به پدر او دشنام دهند)».

این حدیث شریف از نام بردن والدین بدون احترام نهي کرده است.

با تأمل در خطاب‌هایی که در قرآن از فرزندان نسبت به پدران نقل شده است، در می‌یابیم که بزرگان دینی با همان احترامی که با خدا حرف می‌زدند، با والدین خود سخن می‌گویند، برایشان دعا می‌کنند و بخشش می‌طلبند.

حضرت یوسف علیه‌السلام، والدین خود را بر روی تخت نشانده: «وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ..» (یوسف: 100) و نام پدر خود را بر نام خود مقدم داشت: «يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا». (یوسف: 4)

حضرت اسماعیل علیه‌السلام در مقابل کشته شدن به دست پدر تسلیم بود: «يَا أَبَتِ أَفْعَلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ» (صافات: 102)

7. خداوند پس از آن همه دستور باز می‌فرماید: «واخفض لهما جناح الذل من الرحمة؛ یعنی بال ذلت خویش را برای پدر و مادرت از روی شفقت و دلسوزی فروتانه بگستران» در این دستور قرآنی به خودشنکی ذلت‌بار و مشتاقانه دستور داده شده است؛ نواضعی که جز خدا کسی شایسته نثار چنین فروتنی نیست. در این آیه، والدین بدون در نظر گرفتن هیچ‌گونه صفتی به طور مطلق، شایسته این تکریم‌ها دانسته شده‌اند؛ یعنی اگر چه خوب نباشند، باز باید همه مفاد آیه درباره آنان عملی شود. این سخن از آن روست که هیچ صفت و شرطی برای والدین مورد سفارش بیان نشده است و به هیچ شرطی جز عبادت الهی تخصیص نیافته‌اند. اطاعت از والدین جز آنجا که با پیروی از خدا تضاد پیدا می‌کند، واجب است. از نظر اسلام، هر چه فرزند، فروتانه به والدین خود خدمت کند، باز نمی‌تواند حق آنان را ادا کند.

«روزی مردی مشغول طواف بود و مادرش را نیز بر دوش گرفته بود و طواف می‌داد. در همان حال، چشمش به رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم افتاد. عرض کرد: یا رسول الله! آیا من با این کار، حق مادرم را انجام دادم؟ پیامبر فرمود: نه، حتی یکی از ناله‌های او را هنگام وضع حمل جبران نکرده‌ای».

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در راستای عمل به این آیه، خاطرات زیبایی به یادگار گذاشته‌اند. «ابو طفیل گوید: کودک بودم که دیدم زنی نزد رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمد. آن حضرت عیای خودش را برای او گستراند و زن روی آن نشست. پرسیدم: او کیست؟ گفتند: این زن، پیامبر را در کودکی را شیر داده است».

از عمرو بن سائب نیز روایت شده است که روزی پیامبر نشسته بود که پدر رضاعی‌اش آمد. حضرت یکی از پیراهن‌های خود را برای او پهن کرد و او را بر آن نشانده. آن گاه مادر رضاعی‌اش آمد. حضرت گوشه‌ای دیگر از پیراهن را باز کرد و او را بر آن جای داد. سپس برادرش آمد. حضرت از جای برخاست و او را در کنار خویش نشانده.

به تصویر کشیدن صحنه‌هایی از این دست و با این مفاهیم می‌تواند بدون هیچ آثار منفی، ارزش این مطلب مورد تأکید دین را انتقال دهد.

ائمه علیهم‌السلام در رعایت احترام والدین به نکته‌هایی توجه می‌فرمودند که فوق‌العاده برای ما آموزنده است. امام سجاد علیه‌السلام نسبت به مادرش بی‌اندازه نیکی و احسان می‌کرد، ولی از غذا خوردن با وی خودداری می‌ورزید. یاران آن حضرت، پی در پی از این موضوع جويا می‌شدند و می‌پرسیدند: شما از نیکوترین و اصل‌ترین مردم هستید و نسبت به مادر بیش از همه به نیکی رفتار می‌کنید. پس چگونه است که از غذا خوردن با او (از یک ظرف) پرهیز دارید؟ امام علیه‌السلام پاسخ داد: بیم دارم به لقمه‌ای دست ببرم که او زودتر متوجه آن شده باشد و به همین جهت از من برنجد.

با تحلیل نکته موجود در این حکایت در می‌یابیم که امام مراقب است حتی اندک دلگیری در قلب مادر نسبت به او پدیدار نگردد و یا ضعیف‌ترین حالت روانی ناراحت‌آمیز در قلب مادرش به وجود نیاید.

«روزی زنی به خدمت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمد و گفت: ای رسول خدا! مادرم به اندازه‌ای پیر و ناتوان شده است که قدرت حرکت ندارد. من او را شست و شو می‌دهم و غذا به وی می‌خورانم. آیا با این عمل، حق مادرم را ادا کرده‌ام؟ حضرت فرمود: خیر. او این عمل را در حالی انجام می‌داد که دوست می‌داشت تو زنده بمانی، ولی تو آرزو داری که هر چه زودتر از دستش راحت و آسوده شوی».

نکته جالب توجه در سخن پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تفاوت داشتن خدمت مشتاقانه و خیرخواهانه با خدمت از روی اجبار و بدون شوق و انگیزه است. در آیه شریفه نیز این نکته وجود دارد که بال شکستگی متواضعانه فرزند باید از روی رحمت و رغبت و عشق باشد؛ عشقی که از معرفت به حق والدین و قدرشناسی فرزند ریشه گرفته باشد. از نظر روان‌شناسی نیز خدمت و احترام مشتاقانه و آکنده از محبت و بلکه رغبت در اثرگذاری با خدمات‌های بی‌روح مثل خدمات اداری، پزشکی و پرستاری و... که به جبر پول یا قانون صورت می‌گیرد، بسیار متفاوت است. روح خدمت در اشتیاق و نیت آن است؛ که پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «نیت المؤمن خیر من عمله»، به همین دلیل، نیت آکنده از محبت خدا با نیت خالی از حب الهی، زمین تا آسمان فرق دارد. قدرت به تصویر کشیدن و انتقال چنین ظرافت‌های تربیتی-اخلاقی را هنر اسلامی می‌گویند.

8. آخرین نکته، دعا برای والدین است که قرآن می‌فرماید: «وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا؛ بگو: پروردگارا آن دو را مورد رحمت قرار بده همان‌گونه که مرا در کودکی پرورش دادند». (اسراء: 24)

در این آیه، با کلمه «قل»، به دعا دستور داده شده است؛ یعنی دعا برای پدر و مادر دستور قرآن است. نمونه‌های دعا نیز در قرآن برای الگوگیری بیان شده است. در این دعا، به طلب رحمت برای والدین دستور داده شده و علت آن نیز در قالب دعا بیان گشته است که چون آنان تو را در کودکی پرورش داده‌اند، تو نیز در بزرگسالی بر آنان رحم کن.

القای روحیه طلب دعا و خیرخواهی معنوی و مادی برای والدین در رسانه بسیار لازم است و جای خالی آن احساس می‌شود. جایگاه خطیر تلویزیون وقتی با اهمیت جایگاه والدین در دیدگاه اسلامی ترکیب شود، بر حساسیت و سنگینی تکلیف برنامه‌سازان مسئول و متعهد می‌افزاید.

سیره زیبای بزرگان دین در این موضوع بسیار اهمیت دارد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در همین مورد فرموده است:

يُقَالُ لِلْبَارِّ بِالْوَالِدِيَّةِ إِعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنِّي سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ وَ يُقَالُ لِعَاقٍ لِيُؤَدِّيَهُ إِعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنِّي لَا أَعْفُرُ لَكَ.

به نیکوکار به والدین‌اش گفته می‌شود: هر چه خواهی بکن که تو را به زودی خواهم بخشید و به عاق والدین گفته می‌شود: هر چه می‌خواهی بکن که تو را نخواهم بخشید.

سیدستار مهدی‌زاده